

# Identitet i et lite uttrykk

Av Agnete Nesse

## 1 Innledning

(1) Han tykje førr et ver! Har dokker kaffe? Godag!

Dette skal være en vanlig hilsen når nordlendinger kommer på besøk til hverandre. Det er nok ikke det. Derimot er det et dialektuttrykk som kan brukes for å signalisere identitet. Denne artikkelen skal ta for seg forholdet mellom det vi kan kalle "dialektuttrykk" og identitet i Nordland, og om det er mulig å se bruk eller fremvising av dialektuttrykk som en identitetssignaliserende handling. Hvordan vi ser oss selv, hvordan vi ønsker at andre skal se oss, og hvordan andre faktisk oppfatter oss, er ikke nødvendigvis det samme, og vanligvis er der mindre eller større forskjeller mellom de ulike måtene å se en gruppe på. At enkelte stemmer i den "normalnorske" underholdningsindustrien ønsker å fremstille for eksempel nordlendingene annerledes enn nordlendingene ønsker å fremstille seg selv, ser en hvis en sammenlikner denne artikkelen med artikkelen til Guri Melby i dette heftet av *Målbryting*.

## 2 Dialektuttrykk og sosiolingvistikken

Det har ikke vært vanlig å inkludere dialektuttrykk i sosiolingvistiske studier, med mindre de har hatt spesiell interesse for fonologiske, morfologiske eller syntaktiske forhold. Dette er det egentlig ikke noe merkelig i. For hva er et "dialektuttrykk"? Skal en prøve å definere det, møter en først en utfordring i forhold til det språklige uttrykket.

Et dialektuttrykk kan være ett ord, men det kan også være flere ord satt sammen på en spesiell måte, eller med en egen betydning. I tillegg må det defineres hvordan dialektuttrykkene skal avgrensnes mot andre dialekter, og mot skriftspråket. Ser en i samlinger med lokale ord og uttrykk, ser en fort at terskelen for å definere noe som dialektuttrykk, kan være ganske lav. Som vi skal se i kap. 6.1, kan det være nok at et ord uttales litt annerledes enn i standard østnorsk, eller at det ikke er vanlig i bokmålets normalprosa for at det skal kunne defineres som dialektuttrykk. Når det gjelder studier av variasjon og endring i forhold til lokalt språkstoff, finnes der undersøkelser som tematiserer såkalt orddød, for eksempel ved at en måler i hvor stor grad språkbrukere i ulike aldersgrupper forstår gamle ord og uttrykk (for eksempel Vestad 1995).

Utover dette har ikke dialektuttrykkene vært vanlig å finne omtalt i faglitteratur, selv om det er noe folk flest er svært opptatte av. Om misforholdet mellom språkforskerne og språkbrukerne skriver Røsstad (2005:14):

Ofte er det store sprik mellom det vanlege folk seier om språk og det språkvitarane seier. Då er det for språkvitarane freistande å avvise og ikkje bry seg med desse folkelege oppfatningane, ved å vise til at dei skuldast manglende innsikt og skolering i faget. Likevel *kan* språkvitarane vere tente med å ta det folkelege aspektet meir inn over seg.

Når vi samtaler med språkinteresserte folk om språk og dialekter, er entusiasmen ofte mye større når diskusjonen kommer inn på dialektuttrykk enn hvis den dreier seg om de systematiske sidene ved språket, som for eksempel variasjon innenfor bøyingsendelser. Det er jo også litteratur om dialektuttrykk som selger godt rundt om i de ulike distriktene. Det ser ikke ut til at annen dialektlitteratur så lett kan nå opp til samme popularitet. I Nordland har vi flere slike samlinger med dialektuttrykk, for eksempel Gunnar Bergs ordsamlinger fra Bodø (1999 og 2001), Gjert Tømmeraas sin samling av nordnorske klengenavn (2006) og Torstein Sørensens *Ord fra gamle Nesna* (2004), som i tillegg inneholder en kortfattet grammatikk over nesnamålet.

For oss språkvitere kan det se ut som om dialektuttrykk primært har leksikalsk interesse. Aktuelle studieområder kan være uttrykkes etymologi, morfologi og geografiske utbredelse. I Sørensen og Grøftehaug (2006) er det gjort en slik analyse av jyske skjellsord, der forfatterne både plasserer ordene geografisk og ser på hvilke for- og etterledd som kan kombineres med hverandre. Denne tilnærmingen er interessant, men den forutsetter et relativt homogent materiale bestående av enkeltord, og kan vanskelig brukes hvis dialektuttrykkene er flerordsytringer.

En mulig sosiolingvistisk tilnærming til dialektuttrykk kan favne både ettordsytringer og flerordsytringer. Ved å be folk om å trekke frem sine kjæreste dialektuttrykk, kan en i neste omgang vurdere dette som en identitetshandling, der en får frem sammenhengen mellom språkhandling (her i betydningen å sende inn dialektuttrykk) og ønsket identitet (i mitt tilfelle hva nordlendingen ønsker å vise andre).

### 3 Gammeldags og moderne identitet

Mitt utgangspunkt for dette arbeidet var at jeg har fått tilgang til et materiale med dialektuttrykk som ble samlet inn av *Avisa Nordland* høsten 2004. Da ble leserne oppfordret til å sende inn til avisen det flotteste nordnorske uttrykket de visste om. Prosjektet ble fra avisen sin side organisert som en konkurranse, der det uttalte målet var å kåre det beste nordnorske uttrykket. De innsendte uttrykkene ble publisert fortløpende, parallelt med artikler og intervjuer om språk og dialekter. Samlet fyller uttrykkene ca. 30 A4-sider. Det var opprinnelig meningen at avisen selv skulle samle alle de innsendte uttrykkene til en utgivelse, men da det ikke ble noe av, fikk jeg tillatelse til å bruke materialet som grunnlag for et kapittel i min bok om bodøålet<sup>1</sup>.

Geografisk er det ikke grunnlag for å si at dette er ord og uttrykk som utelukkende hører hjemme i bodøålet. For det første er avisens nedslagsfelt videre enn byen, og for det andre viser både

---

1 Takk til sjefsredaktør i *Avisa Nordland*, Tone Jensen, som gav meg tillatelse til å bruke dette materialet.

kommentarene til de innsendte uttrykkene, og rettskrivingen<sup>2</sup> som er brukt, at innsenderne har en brei geografisk bakgrunn, selv om det trolig er tilfellet at en stor del er fra Bodø og de nærmeste bygdene rundt.

Materialet er svært heterogent, som de eksemplene som blir presentert, vil vise. Innholdet spenner fra enkeltord til ordtak og vitser. Noen innsendere skriver at de har funnet opp nye ord for anledningen, andre har hentet godbiter fra skrevne samlinger. De fleste skriver på dialekt, men noen har valgt bokmål, eller en blanding. Noen har nok ønsket å sjokkere ved å sende inn ekstra grove ord og uttrykk, andre har ønsket å markere at språklig form ikke er så viktig som innhold, ved for eksempel å skrive at *æ ælska dæ* er det fineste nordnorske uttrykket som finnes.

Det har derfor vært en utfordring å finne en metodisk innfallsvinkel som gjorde det mulig å gruppere uttrykkene slik at det ble mulig å arbeide med dem. Resultatet ble å ikke fokusere direkte på det språklige uttrykket, men heller å konsentrere arbeidet rundt innsendingen av uttrykk, og tolke dette som en identitetshandling. Ved å velge et uttrykk og så sende det inn, utførte innsenderne en identitetshandling, ikke på vegne av seg selv, men på vegne av et regionalt fellesskap. Det vil si at ved å tolke dialektuttrykkene som identitetstyper, kan vi lære mer om hva slags identitet nordlendingene ønsker å vise frem.

Jeg ble inspirert til denne problemstillingen blant annet av den årlige identitetsdebatten i lokale medier. Noen år er det byidentiteten som skal diskuteres, i år var det regionsidentiteten, og landsdelsutvalget for Nord-Norge og Nord-Trøndelag har både arrangert konferanse og gitt ut bok der det ble diskutert en ny og moderne identitet. Tittelen på konferansen var "Landsdelskonferansen om identitet, merkevarebygging og omdømme", og både politikere og forskere stilte som innledere. En av dem som har stått frem som pådriver for en ny identitet for regionen, er Høyres Ivar Kristiansen, som i sitt foredrag blant annet hadde følgende stikkord for Nord-Norges (nåværende) identitet: *Mindreverdigheitskomplekser*,

2 I denne artikkelen er alle dialektuttrykkene gjengitt i den språkformen de ble sendt inn i. Jeg har kun endret på tegnsetting og bruk av små og store bokstaver.

*Primærnæringene dominerer, Det moderne har ikke slått gjennom.* I avisdebatten som kom i kjøvannet av konferansen, var det flere som fremhevet det som et problem at Nord-Norge ikke virker urbant og moderne nok, og at dette kanskje er en grunn til at unge mennesker velger å forlate landsdelen.

Men Nord-Norge er ikke alene om en slik opplevelse. Etter Kong Haralds 70-årsdag i februar 2007 ble det stor debatt i Sogn og Fjordane (se f.eks. Grov 2007), etter at Anne Viken hadde ytret seg Firda i om at fylket ikke burde markere seg ved tradisjonskultur som bunad og folkemusikk, men med noe mer moderne og urbant, og at det beste hadde vært å arrangere et bunadsbål for å vise vilje til å legge bort det gammeldagse. Felles for dette ønsket om å fjerne bunaden som identitetsmerke for Sogn og Fjordane og enkelte nordlendingers ønske om å tørke fiskesloen av røttene sine, er en forestilling om at identitet er noe en gruppe mennesker kan bestemme seg for å ha eller skape, og som kan endre de materielle forholdene. Det er altså en filosofisk idealisme som råder, i motsetning til en materialistisk forståelse som ville innebære at det er nettopp de materielle forholdene som gir opphavet til identiteten i en region.

## 4 Tre identitetstyper

Materialet jeg har arbeidet med, har latt seg dele inn i tre identitetstyper, som ikke må ses som gjensidig utelukkende, men med ulik vektlegging av visse sider ved den regionale identiteten. De tre er *Den robuste nordlendingen*, *Den poetiske nordlendingen* og *Nordlendingen i pakt med naturen*. I tillegg til å tolke uttrykkene inn i en av disse tre kategoriene har jeg sett på de begrunnelsene folk sendte inn sammen med uttrykkene. Det var ikke alle som gjorde det, men mange skrev enten en kort forklaring eller lengre epistler om hvorfor nettopp dette uttrykket burde være med i kåringen. De fleste brukte da enten en eksklusiv eller en historisk begrunnelse.

### 4.1 Den robuste Nordlendingen

Hvis vi først ser på *Den robuste Nordlendingen*, så er det en identitetstype som handler om å ha fysisk og psykisk styrke. Mange er stolte av å kunne gi og ta i mot sterkt språklig skyts med godt

humør. Det er ikke rom for å bli fornærmet eller å være fintfølende. Fylkesrådsleder Odd Eriksen sa det slik i sitt foredrag på den før nevnte landsdelskonferansen om identitet: "Jeg tror også de fleste av oss har selvironi og tåler og blir spøkt med".

Dessuten hører det med at en ikke skal la seg skremme av banning, eller *bannskap* som er det foretrukne ordet i de nordnorske dialektene. En vanlig stereotypi er jo nettopp at terskelen for hva som er stygt språk, er adskillig høyere i nord enn i sør. En av vandrehistoriene knyttet til den robuste nordlendingen er for eksempel at mens en kan risikere å måtte betale noen tusen kroner i bot for å kalle en politimann for *hestkuk sør* i landet, så er det gratis så snart en kommer til Nord-Norge.

Når det gjelder bannskapsdelen av materialet, har det vært interessant å sammenlikne med Hasund (2005) som tar for seg såkalt nestenbanning, først og fremst på Sørlandet. En del av ordene fra denne boken finnes også i mitt materiale, som *Farsken*, helst i sammensetningen *Ka Farsken*. Men stor sett kan en nok si at det er et litt annet repertoar i nord enn i sør. Noe som er felles, og som trolig har med sekulariseringen av det norske samfunnet å gjøre, er at den religiøse banningen oppleves som mindre grov enn banning som har opphav ett eller annet sted i underlivet. Noen av innsenderne skriver i kommentarene sine at de foretrekker banning som har opphav i kristendommen fremfor banning knyttet til kjønnsorganer. En innsender skriver for eksempel at *tykje* og *satan* fra hennes side ikke er ment som banning, selv om det kanskje høres slik ut.

I den grad folk har sendt inn uttrykk som faller inn under det vi kan kalle religiøs banning, er det ulike betegnelser på den onde som dominerer. En enslig forekomst av *Herregud* er sendt inn, men det er også alt. Dette er jo et mye brukt uttrykk også i Nord-Norge, men det oppleves trolig ikke som spesielt dialektalt (i motsetning til *Dæven han Døtte* o.l.) og er derfor sparsomt representert i materialet.

Mange følte at det var nødvendig å kommentere de innsendte banneordene, både for å knytte dem til landsdelen og til tradisjonen, men også for å vise at de ikke er så grove som noen kunne tro. I (2) ser vi at kommentaren som ledsager uttrykket, mildner det, og viser

nettopp det faktumet at religiøs banning kan oppleves som relativt tappet for sin opprinnelige kraft:

- (2) Satan du e en fuling du – betyr at jeg blir ikke klok på den personen.

Mange har nok ment at det typisk nordnorske kommer godt frem i grove uttrykk knyttet til kjønnsorganer, sex, avføring og så videre, både konkret og brukt i overført betydning. *Skit* er ett av de ordene som opptrer aller oftest, og det er ikke tvil om at den avføringsrelaterte banningen står sterkere enn den sexrelaterte i dette materialet. Noen skrev at sexbanningen mest ble brukt av ungdommen, og det er mulig det er generasjonsskiller ikke bare mellom religiøs banning og "underlivsbanning", men også mellom avføringsbanning og sexbanning.

- (3a) Du kain kjøss me i ræva tel tonga tralla i manskit.

Eksempel (3a) viser et uttrykk som kom i en del ulike varianter, noen av dem kom i omskrevet form og fremstår som adskillig mildere, noe (3b) og (3c) viser:

- (3b) Du kan kjøss meg der eg e høgast når eg plukka potet.  
 (3c) Du kan kjøss meg der eg e høgast når eg plukka blåbær.

Men den robuste nordlendingen handler ikke bare om å kunne gi og ta i mot banning. Minst like utbredt i materialet er skjellsord som ikke innbefatter banning, og svært mange av disse er uttrykk som nedvurderer alle typer svakhet og latskap. Det å være robust er også å kunne arbeide hardt, og å ha vilje til å arbeide. At så mange sendte inn denne typen uttrykk, tolker jeg som et ønske om å vise frem en motsats til stereotypien om den late nordlendingen.

- (4) Gomslork – latsabb.  
 (5) Sarvbelling – slurvete person.  
 (6) Siplus – jente som tar fort til tårene.

- (7) Ho såg ut som ei krålesst – tynn og skranglete kvinnfolk.

Disse uttrykkene viser en holdning som går på at man både skal gidde og være i stand til å arbeide. Dessuten er det flere uttrykk (som for eksempel (6) og (7)) som spesifikt går på kvinner, og beskriver kvinner som lett tar til tårene eller som er magre, begge deler entydig negativt fremstilt. Motsatt er det uttrykk som positivt beskriver frodige kvinner; enten det nå er fett eller graviditet som er grunnen til frodigheten. I tillegg til oppvurdering av robusthet forteller materialet oss altså om tidligere tiders skjønnhetsideal.

#### 4.2 Den poetiske nordlendingen

Den neste identitetstypen er den som i hvert fall Hamsun-elskere dyrker, nemlig *Den poetiske nordlendingen*. Dette er en livsnyttende identitet, og en av vandrehistoriene som nordlendingene liker å fortelle, og som er knyttet til denne identiteten, handler om hva som er forskjellen mellom sunnmøringer og nordlendinger når de har vært ute og tjent gode penger på fiske. Sunnmøringene investerer i møbelfabrikker og arbeider trøstig videre, mens nordlendingene kjøper seg silkeskjerf og wienerbrød, drikker kaffe og *mollkosa sæ*. I denne livsnyttende identiteten ligger det en visshet om at en har hatt overskudd til å perfeksjonere språket, en har kunnet dyrke skapingen og finpussingen av språklige bilder, ordtak og vitser. Noen av uttrykkene i denne kategorien har ingen annen funksjon enn å være godt språk. De er mangebunnet og underfundige:

- (8) Lokalen var full av folk, men det va berre e som va kjenning.
- (9) De sprang fort. Ho førre og han fremst.

Mens der er flust med overdrivelser i kategorien *Den robuste nordlendingen*, har vi her kommet til det motsatte språklige virkemiddelet, nemlig underdrivelsene:



- (10) Ho Mor va veldig syk, og ble spurt kolles ho hadde det i dag. "Det e no my som mangla vassgrauten!" Betyr at ho e ikke i så god form, nei.

Eksempel (10) viser at innsenderen i tillegg til å sende inn en underdrivelse, i sin egen kommentar forsterker underdrivelsen. Vedkommende vil ikke være en dårligere språkkunstner enn Ho Mor. Det er også mange ordtak i materialet, og flere handler om sosial mobilitet – som ikke alltid fremstilles som like vellykket:

- (11) Den som skal knekke nøtter med dei store, får ofte skallan i auan.

En interessant gruppe uttrykk er de som er bygget over formelen "[..] var så [..] at [..]". Jeg har kalt dem *så-at*-uttrykk, og de finnes innenfor alle kategoriene. Mange av dem er svært presise språkbilder:

- (12) Ho va så skarp i kjæften at ho klepte ordan i ænkeltstavelsa.

Samlet ser vi at uttrykkene som viser oss den poetiske siden av identiteten nok er blant dem som gjør at mange mener nordnorsk er et særlig fargerikt språk. I intervjuerien i avisen *Nordland* høsten 2004 gjorde imidlertid språkrådsdirektør Sylfest Lomheim (AN, 01.12.04) folk oppmerksomme på at dette bare var tull: "Det nordnorske språket er ikke rikere enn språket i andre landsdeler", sa han, og det har han trolig rett i, selv om formuleringen kunne vært noe mer diplomatisk. Han mente også ifølge avisen at "Å tviholde på gamle ord og uttrykk for å hindre at det går tapt, er heller ikke noe poeng i seg selv". Heldigvis skremte ikke disse uttalelsene folk fra å sende inn gamle og nye dialektuttrykk.

#### 4.3 Nordlendingen i pakt med naturen

Den tredje identitetstypen er den en del nordlendinger ikke er tilfreds med i dag, fordi den kan assosieres med fiskerbønder, sjarken og støa og andre tradisjonelle fenomen. Jeg har kalt den *Nordlendingen i pakt med naturen*, fordi det handler om mye mer enn

bare primærnæringene. Det viktige her er at det fremvises en identitetstype knyttet til kunnskap om og mestring av en lunefull og ofte brutal natur. I Bodø er det slik at når stormvarselet kommer og det ymtes om at man kanskje bør holde seg inne for ikke å få stillasdelere og annet i hodet, da kler bodøværingene godt på seg, og det er nærmest en folkevandring til moloen, der vinden tar godt tak. Folk opplever nok et fysisk velbehag av dette, men det er ikke tvil om at det også kan tolkes som en identitetsbekreftende handling.

De språklige bildene som kan tolkes inn i denne identitetstypen er hentet fra sjø og fiske, og det er mye vær – *syv sorter vær i en vinternatt!* Mange av væruttrykkene er han-uttrykk, som (13) og (14):

(13) Nu e han fus.

(14) No kjæm han med han.

Når det gjelder uttrykk fra primærnæringene, er det påfallende hvor få uttrykk som er knyttet til jordbruk. I tillegg til (3b) som, selv om hovedfunksjonen er noe helt annet, likevel indirekte er knyttet til landbruk, så er det en som har sendt inn uttrykket:

(15) Det er vanskelig å snakke fornuft i en kornstaur.

Ellers er det fiske, kyst og vær som dominerer denne kategorien. Betyr dette kanskje at identiteten er knyttet til fiske mer enn til jordbruk? Historikerne har de siste tiårene fortalt oss at den nordnorske fiskerbonden var et tokroppet vesen som besto av en mann som var fisker og hans kone som var bonde og skredder og kokk og barneoppdrager osv. De to utgjorde et arbeidsfellesskap og var gjensidig avhengige av hverandre:

Kittet som holdt familie og hushold sammen, var den gjensidige avhengigheten mellom mann og kvinne i arbeidsfellesskap og arbeidsfordeling. Det var en hard belastning for levekårene når den enes innsats falt bort på grunn av sykdom eller død (Balsvik 1991, her sitert etter Jaklin 2004:66).

Likevel ser det ut av de innsendte uttrykkene at det er den mannlige siden av fellesskapet som har vært identitetsskapende mer enn den kvinnelige. Arthur Arntzen<sup>3</sup> mener at bannskapen, særlig den som er knyttet til kjønnsorganer og sex, primært ble brukt i enkjønnete mannlige fellesskap, og at dette ikke var språk som tradisjonelt ble brukt i familiesammenheng. De mannlige fellesskapene var knyttet til fiske, og til arbeidet med å vedlikeholde fiskeredskap og lignende. Kanskje er det dette fellesskapet mer enn de blandete sammenkomstene eller kvinnelige fellesskap som har vært opphavet til mange av de språklige bildene som finnes?

Å anlegge et kjønnsperspektiv på dialektuttrykk, både når det gjelder banning, ordtak og typen bilder som brukes, kunne være en svært interessant oppgave. I forhold til dette materialet er det dessverre ikke mulig, i og med at vi ikke har muligheten for å identifisere kjønn til innsenderne. Det er heller ikke nok av kommentarer som refererer til kjønn til at det kan undersøkes systematisk.

I og med at primærnæringene ikke står så sterkt i folks dagligliv lenger, er det de uttrykkene som kan overføres til moderne menneskers liv, som står seg best. (16) er et godt eksempel på dette. Det er opprinnelig et uttrykk fra fiskerinæringen, men fullt brukelig for eksempel når folk skal hjem fra fest:

- (16) Dessuten synes eg at "nu ror vi heimsjyen" e prima førr å sei at nu fer vi heim.

Noen av de språklige bildene er også såpass spesialiserte at de ikke vil gi noe særlig mening for folk som ikke er kjent med kystnaturen:

- (17) Du ser jo pinade ut som en avflødd tangstein på haue!

Også innenfor denne naturkategorien er der mange *så-at*-uttrykk, og de kan både være uttrykk der personer blir beskrevet ved hjelp av et velkjent naturfenomen (fiskelever) som i (18), eller at en fysisk umulighet blir brukt for å beskrive en type vær som i (19):

---

3 Muntlig kommunikasjon i forbindelse med arbeidet i juryen som plukket ut de beste uttrykkene blant dem som ble sendt inn.

- (18) Ho va så fin og kvit som småseilever.
- (19) Skodda va så tjukk at måsen kom gangan.

## 5 Tabu, eller bare en uønsket del av identiteten?

### 5.1 *Fravær av samisk*

Den identitetstypen som glimrer med sitt fravær, er den flerkulturelle nordlendingen. At den nye flerkulturelle virkeligheten ikke har slått inn, er ikke så merkelig. Det er i det lange perspektivet et helt nytt fenomen, og som vi skal se under, er de fleste innsendte dialektuttrykkene av eldre dato. Men hvor er den gamle flerkulturelle virkeligheten? Hvor er samene? I dette materialet er det alt i alt to uttrykk som kan knyttes til det samiske, ingen av dem er særlig vennligsinnete:

- (20) Snør på d kommagan å hink åt hælvet.
- (21) Kattonga å lappinga e finast når de e små.

Grunnen til at det ikke er sendt inn flere uttrykk som omhandler samer eller samiske kulturuttrykk, *kan* være at i hele den floraen av skjellsord og nedsettende uttrykk som finnes, så er der ikke stort flere enn disse to. Det er en fristende tolkning, men kanskje mer idylliserende enn realistisk. En annen grunn kan være at vi her har støtt på en del av den nordnorske identiteten som innsenderne ikke er stolte over, og som de ikke ønsker å dele med andre. Det vil i så fall bety at uttrykkene finnes, men at de, i motsetning til banningen, er tabu og at folk derfor ikke har villet sende dem inn.

### 5.2 *Et minne om misjonærene*

Et lite innblikk i en del av norsk kultur som er på vei til å forsvinne, gir de neste to uttrykkene oss. Det er bare to, (22) og (23), og de forteller om en tid da norske kvinner og menns kjennskap til fremmede kulturer i stor grad ble formidlet via norsk misjonsvirksomhet, med det resultatet at mange var vel så godt kjent med forholdene på og rundt afrikanske misjonsstasjoner som med

forholdene i andre europeiske land. Det første eksemplet minner oss også på at tannhelsen i Norge ikke alltid har vært like god:

- (22) Han har tenner som en nebrent zulu-landsby.

Vedkommende som har sendt inn det andre eksemplet, har følt behov for å forklare uttrykket ganske grundig, og selv om det er litt usammenhengende, synes jeg det er viktig å ha med forklaringen. Hun eller han gir en interessant tolkning ved på den ene siden å knytte uttrykket til det det betyr i nordnorske dialekter i dag, samtidig som formuleringen "sett med misjonæran sine aua" viser en viss avstandtaker til det at navnet på en afrikansk menneskegruppe har havnet som skjellsord i Nord-Norge:

- (23) Sakkalav – lørvat, skjetten generellt udugelig person med lite klea! "Sakkalavan"; de negran som misjonæran våres møtte då dem kom tell Madagaskar, det vil sei at det va namnet på stammen der. Avrigga va dem nok, sett med misjonæran sine aua, lite klea, lørvat, litt skjetten.

## 6 Hva gjør et dialektuttrykk til et dialektuttrykk?

### 6.1 Geografisk eksklusivitet

Som nevnt var det mange innsendere som skrev begrunnelser for hvorfor akkurat det uttrykket de sendte inn, burde være med i kåringen. De som brukte en eksklusiv begrunnelse, fordelte seg på en gruppe som argumenterte ved å vise at folk andre steder i landet ikke forsto visse ord og uttrykk (24), og en gruppe som argumenterte ved å henvise til at bokmål ikke har ord som dekker det aktuelle dialektuttrykket, som (25) er et eksempel på.

- (24) Siden jeg flyttet til Trondheim, har jeg luket bort mange av spesialuttrykkene mine som trøndere ikke forstår. Et av ordene trønderne ikke forstår er "kjølltvo" (kopptue). Det bruker jeg konsekvent.

Her forklares det aktuelle dialektuttrykket – *kjølltvo* – ved et annet dialektuttrykk – *kopptue*. Grunnen kan være at ordet *kopptue* brukes i bodødialekten og at bymål regnes som mer forståelig og mer

bokmålsnært enn bygdemål. *Kopptue* finnes ellers i flere varianter i Nordland, både med apokope: *kopptu*, og, når vi kommer langt nok nord, med a-endelse: *kopptua*. Ordet er vel ellers et godt eksempel på at ting knyttet til hjemmesfæren har mange ulike navn rundt om i landet. I bergensk finnes både *benkeduk* og *fadduk* for det lille tøyestykket, på østlandsk er kanskje *oppvaskklut* eller *kjøkkenklut* det vanligste?

I (25) skjer egentlig det motsatte av argumentasjonen i (24):

- (25) Da va jæft! Betyr noe sånt som; det var veldig bra eller nyttig. Synes ikke det finnes et ord på bokmål som helt dekker betydningen av uttrykket.

Denne innsenderen sender inn et ord som er helt kurant i bokmål (*gjevt*), men bruker som begrunnelse at det ikke finnes der. Forklaringen er selvfølgelig at ordet oppleves som mer dialektalt enn skriftspråklig, og det er godt mulig at *gjevt* brukes relativt lite for eksempel i vanlig avis- og ukebladsprosa. At skriftbildet er såpass forskjellig fra uttalen som det er, kan også spille inn her, ord som *floge* ble også sendt inn som morsomt dialektuttrykk, med forklaringen "de e de samme så flue på bokmål". Kategorien som (24) og (25) er eksempler på, viser til fulle at det ikke er lett å definere hva et dialektuttrykk faktisk er. Enklere er det kanskje å forholde seg til definisjoner eller begrunnelser som går på det historiske:

## 6.2 Historisk begrunnelse

De som kom med en historisk begrunnelse for sine dialektuttrykk, henviste til eldre slektninger, helst kvinnelige, men som vi ser av eksemplene, dukket det også opp en og annen oldefar:

- (26) Mamma sier: skit e skit om så du supa dæ mæ sølvskjei.
- (27) Svigermor på Ørnes sier "ståmmål" om en litt forkommen person. Stå ikkje der som en ståmmål!
- (28) Min favoritt er fra oldefar. "Minnjer ulit". Det er en overdrivelse av veldig lite.

Sammenliknet med det som ble nevnt i 4.3 om muligheten for at en del av dialektuttrykkene har sitt opphav i de mannlige fellesskapene, kan det synes som et paradoks at det helst er kvinnelige, eldre slektninger det henvises til. Men det kan også ha med typen uttrykk å gjøre. Tanken om morsmålet som er noe mødre fører videre til sine barn, står fremdeles sterkt, og det er ikke tvil om at blant innsenderne av dialektuttrykk er det gamle uttrykk brukt av gamle kvinner som regnes som de mest ekte. Kun noen ganske få sendte inn uttrykk med henvisning til unge mennesker, så i dette materialet er det svært lite ungdomsspråk å spore. Dette er en avveksling fra en medievirkelighet (og delvis en forskningsvirkelighet) der ungdomsspråk står i fokus.

## 7 Vi står han av!

Etter at dialektuttrykkene og ulike tema som kunne relateres til dem, hadde hatt god plass i *Avisa Nordland* hele høsten 2004, skulle det beste uttrykket kåres. Det skjedde ved at en jury valgte ut 15 uttrykk, og så fikk leserne stemme på dem. Det var god oppslutning rundt avstemmingen, og det ble stemt frem en klar vinner:

(29) Vi står han av.

Hvordan kan vi så tolke dette uttrykket i lys av diskusjonen om hvorvidt Nord-Norge trenger en ny identitet? Er leserne av *Avisa Nordland* enige i at fiskerbonden må bort og "skaperkraft og markedstilgang" må inn? *Vi står han av* er ett av de uttrykkene som har stor overføringsverdi, og det er nok en grunn til at det er populært. Med utgangspunkt i været, kan det overføres til alle mulige tenkelige harde situasjoner (på samme måten som det allmennorske uttrykket å være i hardt vær).

*Vi står han av* er dessuten et kollektivt uttrykk, her er det verken snakk om valgfrihet for den enkelte eller andre moderne fenomen, det handler om å mestre noe sammen med andre. Uttrykket viser frem stoltheten i denne mestringen, samtidig som det signaliserer gjensidig trøst til hjelp når været eller tidene er barske. Men det er

kanskje også et litt defensivt uttrykk? Det signaliserer at vi overlever, men vi gjør ikke noe for å endre på det som er problematisk.

Hvis vi skal tolke også selve avstemmingen som en identitetshandling, så er det antakelig dårlige odds for en ny identitet i Nord-Norge. Og det er vel i all hovedsak bra? Uansett hva enkelte hevder, så har det aldri vært sunt for den kollektive mentale helsen til en region å rømme fra røttene sine. Bedre er det å hente frem stoltheten over røttene, slik jeg opplever at de fleste innsenderne har gjort. Og i tillegg til å romme styrke, poesi, vær og fisk, så rommer de nordnorske røttene en handelshistorie som på den ene siden i mange hundre år parkerte nordlendingene som råvareleverandører, og på den andre siden brakte kulturimpulser fra Europa til Nord-Norge via Bergen. At ikke også denne delen av de nordnorske røttene har blitt nedfelt i språket, skulle bare mangle:

- (30) Dem va så fin i Tromsø at dem brukt Bergensera tel kелnera.

## Litteratur

- Berg, Gunnar 1999. *Ka du attlet på? : ord og uttrykk fra Bodø og Salten – med en liten forklaring*. Haugesund: Akademisk fagforlag.
- Berg, Gunnar 2001. *Ka du åssja me? : ord og uttrykk fra Bodø og Salten : med en liten forklaring*. Haugesund: Akademisk forlag.
- Grov, Bjørn 2007: Bunader og slikt. Leder i *Firda Tidend* 28.02.2007.
- Hasund, Ingrid Kristine 2005. *Fy farao! om nestenbanning og andre kraftuttrykk*. Oslo: Cappelen.
- Jaklin, Asbjørn 2004. *Historien om Nord-Norge*. Oslo: Gyldendal.
- Røsstad, Rune 2005. *Den språklege røynda. Om oppfatta og realisert talemål i austre Vest-Agder*. Dr. art. avhandling, Høgskolen i Agder.
- Sørensen, Torstein 2004. *Ord fra gamle Nesna*. Stamsund: Orkana.
- Sørensen, Viggo og Nina K. Grøftehaug 2006. "Pibesild, værkepig, kludremager – mere om gamle jyske skældsord" i *Ord & Sag* nr. 26, s. 38-54.
- Tømmeraa, Gjert 2006. *Navnet skjemmer ingen : klengenavn brukt i Nord-Norge*. Bodø: Mediekontakt.
- Vestad, Jon Peder 1995. Ord og år : adjektiv frå 1700-talet hos tre generasjonar vagværar i 1990-åra.



---

Foredrag fra Landsdelskonferansen om identitet, merkevarebygging og omdømme, Bodø 21.-22. februar 2007:

<http://www.lu.no/content/view/1989/124/>, (tatt ut 02.05.07, kl. 11.30)